MYTHOLOGUMENA AESCHYLEA.

DISSERTATIO INAUGURALIS PHILOLOGICA

QUAM

CONSENSU ET AUCTORITATE

AMPLISSIMI PHILOSOPHORUM ORDINIS

IN

UNIVERSITATE FRIDERICIANA HALENSI

CUM VITEBERGENSI CONSOCIATA

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

WOLFRAMUS KAUSCHE

BRUNSVICENSIS.

HALIS SAXONUM

FORMIS DESCRIPSIT E. KARRAS

MDCCCLXXXVIII.

EDUARDO HILLERO

SACRUM.

Praefatio.

De Aeschyli mythopoeia disputaturo vel potius congesturo mythologumena Aeschylea paucis mihi praemonendum est, quibus adductus sim causis ad hoc opusculum instituendum, quid utilitatis id habere putem, quas denique rationes secutus sim in tractanda et disponenda ea materia.

Cum Graecorum litteris nobis servatis operam dans maxime delectarer tragoediis Aeschyleis, ita ut in eum praeter ceteros studia conferrem, mythorum praecipue et fabularum formis tenebar operaeque pretium mihi videbatur fore accuratius perquirere, quae tragici summi fuerint in eligendis fabulis et tractandis rationes, i. e. qui fuerint eius fontes, quemadmodum eis se applicaverit, quae denique ei fuerint causae sive mutandae sive servandae mythi cuiusque formae. Incepto autem hoc opere brevi intellexi satis fructus mihi non futurum esse, nisi singula respexissem quaecunque apud Aeschylum exstent mythologica. Nam quae in universum in ea re eius fuerint rationes ei, qui aliqua ex parte antiquitatis studio imbutus est, apparet, quaeque huc pertinent iam saepius a viris doctis observata sunt[1], ita ut satis nota sint. Parvam autem fabularum partem aliquam si accuratius investigarem ceteris fabulis neglectis, firmas mythopoeiae Aeschyleae normas me non assecuturum esse mihi confitendum erat. Sed simul intellexi opus illud mihi propositum annorum complurium tempus exposcere, praesertim cum admodum adulescenti mihi tantum eruditionis litterarumque scientiae nondum esset, quantum ad id opus bene perficiendum opus est.

Quibus de causis nunc sola constitui edere 'mythologumena Aeschylea' sive 'accurate atque ita, ut facile perspici possint, composita quaecunque apud Aeschylum inveniuntur mythologica'. Nam et hoc opus multis, qui in veterum litteris versantur, viris exoptatum fore spero. Iam Lessingium nostrum cupivisse, ut

'tragicorum mythologia' componeretur, Lehrsius me docuit[2]. Et notum est ab Heynio esse postulatum, ut singularum aetatum singulorumque scriptorum mythologumena ederentur[3]. Repetiverunt hoc Welckerus, Friedlaenderus, alii, praeter ceteros L. de Sybel, qui ipse 'mythologumena Iliadis' composuit[4].

Quantum utilitatis capere possit is qui de fontibus atque incrementis mythi alicuius anquirit, ex talibus singulorum scriptorum mythologumenis, si et satis accurate composita sunt et satis facile perspici possunt, neminem fugiat. Quare confidenter hoc muneris in Aeschylo suscipere institui. Notum est simile opus iam ante hos sexaginta annos editum esse a Klauseno ('theologumena Aeschylea')[5]. Neque vero quisquam illum, qui ultra eas quae ad deos spectant Aeschyli opiniones non progressus est, id quod mihi propositum est, iam praestitisse contendat. Ne eis quidem, quae ad deos spectant, propter Klausenium supersedere potui, cum et alias ille in componendo eo libello rationes secutus sit et ex illo tempore in hac ipsa litterarum parte maxime Welckeri, K. O. Muelleri, Hermanni, Nitzschii, Schoemanni, Weilii, Keckii, Weckleinii, Wilamowitzii, Roberti operibus plurima melius et accuratius explorata sint.

Restat ut de ratione ea, qua optime proposito meo me satisfacturum esse putabam, pauca dicam. Summopere studui, ut quam brevissime uniuscuiusque mythi materia componeretur nec tamen ea dicendi forma, quae facile legi possit, careat. Praeter cetera autem spectavi perspicuitatem. Hac de causa non pauca bis vel ter diversis locis attuli, ne uno vel altero loco perspicuitas nimis perturbaretur. Praeter ipsa Aeschyli verba saepissime respiciendae mihi erant posterorum, praecipue nostrae aetatis, virorum doctorum sententiae. Imprimis in fabulis deperditis hoc facere debebam. Hac autem in re venia mihi petenda est, si aliis nimis a proposito aberrasse adnotationibus longioribus, aliis hic vel illic difficultatem aliquam non satis accurate et usque ad iustum finem persecutus esse videar. Cum difficillimum sit, hac in re iustum observare modum — quoniam longiores disputationes de singulis quaestionibus non aptae sunt huius opusculi proposito, multae autem difficultates eiusmodi sunt, ut is qui in mythologumena Aeschylea inquirat certior de eis fieri debeat —, facile fieri potuit, ut non omnia huiusmodi

pariter tractarem. Eisdem de causis interdum coactus sum, sententiam de difficultate aliqua meam profiteri omissa accuratiore argumentatione. Denique facere non potui, ut omnem, quae hodie exstat, molem librorum et libellorum, commentationum et commentatiuncularum, quae de Aeschylo conscriptae sunt, perlustrarem, quamquam optima et gravissima quaeque cognoscere studui. Si hac in re interdum melius aliquid neglexerim, deterius respexerim, si denique in ipsis mythologumenis Aeschyleis congerendis aliquid omiserim vel erraverim, peto ut mihi ignoscatur et, si omnino aliquid utilitatis opusculo meo inesse concedetur, gratias quam maximas eis agam, qui benevolenter ad vitia animum meum adverterint atque adulescentulum me meliora docuerint vel emendationes mihi suppeditaverint.

In disponenda materia maxime Prellerum secutus sum, cuius 'mythologiae Graecae' dispositionem certe perspicuitate ceteris multo antecellere mihi persuasum est. Quamquam in rebus singulis, ut materia mea postulabat, multis ab eo me discessisse consentaneum est[6]. In afferendis denique locis Aeschyleis usus sum Weckleinii editione[7] in tragoediis servatis, Dindorfii[8] in deperditarum fragmentis.

Adnot. 1) K. O. Müller, Prolegom. zu einer wiss. Myth., p. 90; Welcker, Die griech. Trag., p. 1 sq.; Dronke, Jahrbb. f. Phil. IV Suppl. (1861), p. 19 sq. (cf. p. 54); Nitzsch, Sagenpoes. d. Gr., p. 461 sq. (praec. p. 539 sq.); Bernhardy, Gr. Litt.[3] II, 2 pagg. 21, 24, 164 sq., 181 sq., 202 sq., 244 sq.; Bergk, Gr. Litt. III p. 341 sq.; Robert, Bild und Lied, p. 27; Preller-Robert, Gr. Myth.[4] I p. 17; Campbell, the Aeschylean treatment of myth and legend (a sketch in outline), Journal of hell. stud. VI p. 153 sq.; cett.

2) Lehrs, popul. Aufsätze p. 8.

3) Heyne, ed. Apollodor. praef. p. 19.

4) Welcker, Gr. Götterlehre, praef.; Friedländer, Jbb. f. Philol. 1873 p. 312; L. v. Sybel, Mythologie der Ilias, p. 55 sq., p. 100.

5) Klausen, theologumena Aeschylea, 1829.

6) Minime mihi placet Sybelii 'mythologiae Iliadis' dispositio, qua nonnunquam ea, quae rerum conexu inter se cohaerent, disiunguntur.

7) Aeschyli fabulae cum lectionibus et scholiis codicis Medicei cet., ed. N. Wecklein., Berol. 1885.

8) Poetarum scenicorum Graecorum, Aeschyli, Sophoclis, Euripidis et Aristophanis fabulae superstites et perditarum fragmenta ex rec. Guil. Dindorfii, ed. quinta, Lips. 1869.

Caput I.

Deorum fabulae.

1. *Ζεύς*[1].

§ 1. *a*) Origo atque incrementa.

Iovem *Κρόνου* filium esse commemoratur Prom. 201, 600, 942; Eum. 644; frg. 193 (v. 5). Mater Iovis *Γῆ* Suppl. 903 appellatur[2].

Iovem non semper regnasse, sed vi et bello superato patre Saturno imperium occupasse identidem apud Aeschylum legitur. Spectat ex parte huc Promethei fabulae argumentum, in qua Iupiter novi regnatoris partes agit. Cf. vv. 35, 95, 156, 326, 405, 992. Iam duos ante Iovem imperium tenuisse Ag. 178 sq., Prom. 989 dicitur. Narratur de Iovis et Saturni bello Prom. 215 sq.: seditionem ortam esse inter deos aliis cum Iove Saturni imperium evertere volentibus, aliis defendentibus[3]; vicisse tandem Iovem consiliis usum Promethei qui desertis Titanibus ad eum profugisset[4], Prom. 235, 320. Victos autem Saturnum (filium exsecrantem Prom. 942) eiusque socios in Tartarum deiectos in custodia tenet Prom. 235, 160; Eum. 644[5]. Imperium nactus deis sociis potestates et honores distribuit Prom. 245, cf. Eum. 92. Ceterum novum statum rerum novasque leges suo arbitrio (Prom. 158, 202, 419, 939) edictas saevissime defendit. Talem eum per totam fabulam 'Promethei' Aeschylus nobis proponit. Cf. praeter ceteros vv. 34 sq., 202, 340, 418 sq., 172 sq.[6]

Rebellat contra Iovis imperium Typhoeus Prom. 373[7]. Sed facile eum Iupiter domat percutiens fulmine atque Aetna monte superiecto coercet; Prom. 367 sq., Sept. 500, 504.

Deinde Iovi hominum genus recreaturo (Prom. 248) adversarius existit Prometheus[8] vanumque reddit id consilium,

Prom. 250 sq. Quem ut sibi oboedientem reddat, gravissimis suppliciis Iupiter exagitat neque tamen diu frangere potest eius animum obstinatum. Hoc praeclare depingit poeta per totam fabulam 'Promethei'. Vide praeter ceteros vv. 1075 sq. Sed multo tempore praeterlapso in gratiam Iovis redit Prometheus Titanibus iam antea e vinculis solutis; frg. 191, 193[9].

§ 2. *b*) Iovis natura, mores, auctoritas.

Vis et potentia. De vi et natura Iovis duo loci Aeschylei valde memorabiles sunt: Ag. 170 sq.: *Ζεὺς ὅστις ποτ' ἐστίν, εἰ τόδ' αὐ τῷ φίλον κεκλημένῳ, | τοῦτό νιν προςεννέπω. | οὐκ ἔχω προςεικάσαι | πάντ' ἐπισταθμώμενος | πλὴν Διός, εἰ τὸ μάταν | ἀπὸ φροντίδος ἄχθος | χρὴ βαλεῖν ἐτητύμως,* et fragm. 65 a: *Ζεύς ἐστιν αἰθήρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ' οὐρανός, | Ζεύς τοι τὰ πάντα χὤτι τῶνδ' ὑπέρτερον.* Quibus summum atque absolutum quoddam numen Iovem dicit similiter ac philosophi de eo docebant. Vi et robore multo praestantiorem esse Iovem omnibus ceteris et deis et daemonibus saepissime Aeschylus praedicat. Est *παγκρατής* Sept. 241, Suppl. 823, Eum. 919, cf. Suppl. 1046; *ἀμφιθαλής* Ch. 393; *οὐδὲν ἀσθμαίνων μένει* Eum. 654; *τελέων τελειότατον κράτος* Supp. 535; 'nunquam ab alio victus' Sept. 501, Ag. 183. Reformidant eius potentiam ceteri dei, ut in Promethei prologo identidem ostendunt Vulcanus et Robur (vide praeter ceteros vv. 40, 68, 50: *ἐλεύθερος γὰρ οὔτις ἐστὶ πλὴν Διός*), deinde Oceanus Prom. 327 sq. et Oceanides 196 sq., 543 sq. Prometheus, qui eam sese non timere iactet, tamen re vera eam acerbissimam sentit. Et ipse Iove nolente sese solvi non posse fatetur Prom. 274. 'Hominibus eum esse eo magis *δυσπολέμητον*' (Suppl. 656, cf. Prom. 570) consentaneum est. Neque tamen infinitam putari ab Aeschylo Iovis potentiam esse vel potius semper fuisse inde videmus, quod ipse Iupiter Mercurio ad Prometheum misso (Prom. 979 sq.) concedit fieri posse, ut aliquis ipso potentior existat, Prom. 940 sq.[10] Ceterum de finibus potentiae eius memorabiles sunt etiam Eum. vv. 652 sq.

§ 3. Omnium rerum rector et moderator Iupiter apud Aeschylum saepissime significatur: Sept. 601; Pers. 535, 742, 917; Prom. 542, 569 (*Διὸς ἁρμονία*); Supp. 89 sq., 95 sq.,

102 sq., 217, 364 (*Ζεὺς κλάριος*), 386 (*ὑψόθεν σκοπός*), 632, 681, 830, 1059; Ag. 587, 682, 965, 1020, 1486 sq.; Eum. 653, 762 [11]. Sic appellatur: *παντελής* Sept. 111, *νεμέτωρ* Sept. 472, *τέλειος* Ag. 964, Eum. 28; *παναίτιος, πανεργέτης* Ag. 1487; *μέγας τέκτων, τὸ πᾶν μῆχαρ, οὔριος* Supp. 602; *πανόπτας* Eum. 1046. Sic ipse Iupiter hominibus nutrimentum, fruges vinum, procreat Ag. 961, 1001, 1390, Supp. 696; opes et pecuniam praebet *Ζεὺς* (*κτήσιος*) Supp. 454. Ad hoc rerum gubernandarum Iovis munus pertinet imago non semel ab Aeschylo usurpata Iovis libra sortes pendentis. Dicitur *ἑτερορρεπής* Supp. 408, invocatur *σὸν δ' ἐπίπαν ζυγὸν ταλάντου κ. τ. λ.* Supp. 829. Notissimum autem est in ipsam scenam productum eum esse libram tenentem in fabula, quae ab hac ipsa re dicta est *Ψυχοστασία*. Vide frg. 276 [12].

Quamquam multis eorum quos enumeravi locis sic fatum, ut ita dicam, in Iovis potestate vel arbitrio positum esse dicitur (vide praet. cet. Supp. 95 sq., 1059, 606 et Ch. 305, ubi Parcae invocantur, ut *Διόθεν* aliquid efficiant), tamen in Prometheo vincto (ubi Iupiter nondum deus perfectissimus est [13]) disertis verbis premitur etiam ipsum Iovem subiectum esse fato sive Parcarum destinatis ipsi ignotis. Non solum iactat Prometheus se scire vaticinium ad Iovem pertinens illi ignotum Prom. 183 sq., 534 sq., 790 sq., 940 sq., 990, 1028, sed Iupiter ipse id fatum metuit conaturque vi et minis illum cogere, ut id sibi prodat Prom. 979 sq. [14]

§ 4. Iuris, bonorum morum, civitatum, legum auctor et conservator. Iupiter, cum res divinas et humanas regit et moderatur, summa in ea re iustitia utitur: Supp. 102, 407 sq., 445, 654 sq., 820; Sept. 930; Pers. 829; Ag. 367 sq., 530 (*δικηφόρος*), 1562; Ch. 641, 771; probos defendit et tuetur, improbos poenis persequitur. Quare imploratur ab eis, qui suam iustam esse causam putant contra adversarios, ut ab Eteocle et Thebanis Sept. 69, 111, 472, 617, 807 [15], a Danaidibus Supp. 27, 110, 537, 822, 1063, 1073, ab Oreste [16] et Electra Ch. 18, 244 sq., 381, 394, 408, a choro Ch. 784 sq., 854. Iovis ius et bonos mores defendentis epitheta apud Aeschylum sunt: *σωτήρ, οἰκοφύλαξ* Supp. 26, Eum. 763, cf. frg. 52; *ἀλεξητήριος* Sept. 8 [17]; *ξένιος* qui et hospites tuetur, Supp. 635, 680, et violatum hospi-

tium ulciscitur, Ag. 61, 374, 747; *ἀγοραῖος* qui civitatum instituta curat Eum. 974; *ξυνέστιος* Ag. 706; *ἀφίκτωρ* Supp. 1; *ἱκέσιος* Supp. 349, 624; *ἱκτήρ* Supp. 487; *ἱκταῖος* Supp. 390[18]. Paene omnibus his locis, ubi supplicum defensor Iupiter vocatur, gravissimum eius *κότον* esse premitur in eos, qui supplicantes vel neglegant vel laedant. Rami, supplicum symbola, *αἰδοῖον Διὸς ἀγάλματα* dicuntur Supp. 198, ipsi supplicantes *ἱκέται Διὸς* Supp. 649, *ἵκτορες Ζηνός* 661. Ipse Iupiter, ut iniuriam ulciscatur, Furias et *Ἄτην* hominibus mittit Ag. 56[19], 747, Ch. 381.

Etiam auctor et conditor iuris, legum, civitatum Iupiter habendus est. Ab illo reges sceptra et solia acceperunt Ag. 43, Eum. 629, Pers. 764. Ab eodem primus expiatus est Ixion homicida Eum. 721; praeterea de Iove expiatore cf. frg. 340.

§ 5. Summa Iovis sapientia. Etiam omnium prudentissimum et sapientissimum eum qui omnia regat esse consentaneum est Prom. 62, Supp. 1059, 1068. Quaecunque Apollo vaticinatur oracula a Iove ei suggeruntur Eum. 619 sq., frg. 82 (cf. Eum. 17, 19, 716, 801). Nihilominus ignorat Iupiter vaticinium de nuptiis sibi imminentibus Prometheo notum, Prom. 979 sq. (vide adn. 14).

§ 6. Iovis auctoritas. Imperio occupato oppressisque rebellionibus Iupiter supremus deorum tamquam rex, pater agnoscitur: *πρύτανις μακάρων* Prom. 182, *μόναρχος οὐχ ὑπεύθυνος* Prom. 340, *ἄναξ ἀνάκτων, μακάρτατος μακάρων* Supp. 533, *πατὴρ θεῶν* Ch. 780, *Ὀλυμπίων* Eum. 621, *πάντων μέγιστος* Ch. 244, *ὕψιστος* Eum. 28, *γαιάοχος* Supp. 823, *βασιλεύς* Pers. 535, Ag. 367[20]. Regnat nullius imperio subiectus, nemini obnoxius Supp. 603 sq. De solio et aula Iovis dicitur Ag. 1562, Prom. 942 (cf. 242), Prom. 123. Sedes illius aulae in Olympo putanda est; cf. Prom. 157, Ch. 780, Eum. 621. Deorum *τύραννος* ipse, dominatio eius *τυραννίς* saepius vocatur in Prometheo Vincto: v. 10, 238, 240, 321, 326, 762, 782, 941, 974, 1028 (cf. 989)[21].

§ 7. *c*) Res Iovis propriae et sacrae.

Nubes, fulmen, tonitrus. Nubes Iovis dicuntur Supp. 788 (cf. Prom. 1025); fulmina et tonitrus eius arma sunt, qui-

bus utitur ad adversarios impugnandos Prom. 374 sq., 948, 954, Sept. 500, contumaces coercendos Prom. 1024, 1049, 1075, 1095, 1116 sq., puniendos homines impios et superbiores Prom. 694, Ag. 475[22], Sept. 417[23]. De domo in qua fulmen a Iove asservatur Minerva dicit Eum. 830.

Aquila avis Iovis sacra est. Vocatur *Διὸς πτηνὸς κύων* Prom. 1054, Ag. 141; „Iovis satelles" Cicero vertit 'Promethei Soluti' aliquos afferens versus frg. 193 (v. 12).

Loca Iovis sacra apud Aeschylum haec inveniuntur: Dodonae quercuum oraculum *Θεσπρωτοῦ Διός* Prom. 856, Athos mons Ag. 297, Cenaeum promunturium frg. 27, ara eius in Ida monte exstructa frg. 155. Praeterea Athenas *φρούριον θεῶν νέμει* Iupiter Eum. 920, Argis *ὕπατος χώρας* invocatur Ag. 514, Aegyptus *Δῖον πάμβοτον ἄλσος* dicitur Supp. 567.

§ 8. *d*) Iovis coniugia, filii, prognati.

Uxores Iovis esse Aeschylus has commemorat: Iunonem frg. 329, Supp. 306, cf. Eum. 214, frg. 52; Maiam Mercurii matrem frg. 387; Electram Erichthonii matrem frg. 437[24]; Io Prom. 615 sq., Supp. saepenumero[25], matrem Epaphi Prom. 877, Supp. 48; Thaliam matrem Palicorum deorum Siculorum frg. 5; Europam matrem Minois, Radamanthyis, Sarpedonis frg. papyr.[26] Praeterea identidem in Prometheo (790, 940 sq., 979, cf. 183) mentio fit illius coniugii a Iove petiti, quod nisi vitaret vaticinium erat fore, ut filius ipso potentior nasceretur[27].

Ex filiis Iovis Mercurius, Erichthonius, Palici modo commemorati sunt; de Mercurio cf. etiam Prom. 979, 1001. Vulcanus Iovis filius dicitur Prom. 4, 40, 53, Apollo Eum. 19, Pan frg. 29[28], Hercules frg. 201, Amphion Sept. 515. Filiae eius sunt: Minerva Sept. 120, Eum. 418, 667; Diana Ag. 141; *Δίκη* Sept. 649, Ch. 948. Niobe Iovem *πατρῷον* dicit frg. 155.

Adnot. 1) De Iove Aeschyleo disseruerunt: Welcker, tril. p. 92 sq.; Klausen, theol. Aesch. p. 65 sq.; Stacke, Jahn's Archiv 1851 (Jbb. Supp. 17) p. 406 sq.; Dronke, Jbb. f. Philol. Suppl. IV (1861), p. 7 sq.; Schwarz, die Darstellung des Zeus im Prometheus des Aeschylus, Progr. Salzwedel. 1875. Cf. etiam Preller-Robert, Gr. myth. I, p. 153. Cf. adn. 5. — Miram sententiam de Iove Aeschyleo Godofr. Hermannus protulit (de Prom. Aeschyl. 1845, opp. VIII, p. 146), adductus diversitate quae inter Iovis mores, quales in Prometheo Vincto et qua-

les in ceteris fabulis describuntur, intercedit: „Duplicem usum esse nominis Iovis apud veteres, praeter ceteros apud Aeschylum. Significare nomen illud nunc unum ex deis qui supremus habeatur, nunc omnino divinam naturam cet.“ Iam satis hanc Hermanni sententiam refutavit Schoemannus in 'Vindiciis Iovis Aeschylei' (opp. III, pag. 98 sq.). Cf. etiam Keckium, der theologische Charakter des Zeus in Aesch. Prom., p. 2; Wecklein., ed. Prom. p. 12.

2) Recte adnotat scholiastes: ἡ αὐτὴ γὰρ Ῥέα καὶ Γῆ. Clarius hoc demonstrat Klausenius l. l. p. 33 adn. 46. Etiam Sophocles Terram Iovis matrem appellat Phil. 389. Cf. Hermannum ad h. l.

3) Cf. § 75.

4) Tenendum vero est Prometheum ipsum hoc de se dicere. Cf. § 81.

5) De Atlantis poena vide § 42.

6) Maxime conspicua est primo aspectu ne dicam offendit diversitas morum et indolis Iovis, quales in Prometheo Vincto et quales in ceteris fabulis Aeschylus describit. Nunquam alias tam durus ne dicam severus et crudelis dominus Iupiter fingitur quam in Prometheo Vincto. Atque cum alias summa illi est sapientia, vis, potentia, in Prom. et fato subiectus est, cum fieri possit, ut existat qui eo potentior sit, neque omnium rerum futurarum gnarus est. Iam quaestio difficillima coorta est, quae huius rei Aeschylo fuerit causa. Quae doctissimos aetatis nostrae viros occupavit. Afferre sufficiat: Welckerum l. l. et Gr. Götterlehre II, p. 246 sq.; Dissenium (in Welckeri tril. p. 92 sq.); Schoemannum, ed. Prom. p. 1 sq.; opp. III p. 95 sq., 120 sq.; Noch ein Wort über Aeschyl. Prom., 1859; G. Hermannum, opp. VIII p. 144 sq.; Caesarem, Z. f. d. A. 1845 p. 321 sq.; Der Prometheus des Aeschyl., 1860; Vischer., Ueb. die Prometheus-Tragödien des Aeschylus, Bas. 1859; Keck., Der theol. Charakter des Zeus in Aesch. Prom.; Dronkium, l. l. p. 14 sq.; Marcovitz., De Aesch. Prom., Progr. Düsseldorf 1865; Schwarz., progr. supra laud.; Wecklein., Stud. zu Aesch., p. 23 sq.; ed. Prom., p. 12, 16 (ibid. p. 24 plura quae de hac quaestione disputata sunt Weckleinius nominavit). Quorum omnes opiniones omniaque argumenta ut hic recenseam, spatium huius opusculi non permittit. Satis habeo fateri mihi persuasum esse recte se habere eam sententiam, quam primus protulit Dissenius (l. l.), fusius persecuti sunt argumentisque confirmaverunt Caesar et Keckius: „Ut in Eumenidibus Furiarum commutationem quandam nobis proposuerit (cf. § 63 c. adn. 12), sic Aeschylum ne Iovem quidem putasse semper deum perfectissimum fuisse qualem plerumque eum describat. Sic in 'Vincto Prometheo', ubi imperium deorum modo occupaverit, quod magnopere premitur ab Aeschylo, nondum perfectum eum fingi, in fabula autem quae subsequebatur, 'Soluto Prometheo', animum eius indolemque iam ita mutata proposita fuisse, ut perfectissima sint.“ Cf. §§ 84 et 85. Rerum singularum, de quibus dissentiunt Caesar et Keckius, hoc unum memoratu dignum mihi videtur, quod hic (l. l. p. 23)

censet Aeschylum non paulatim sed 'sine dubio' uno actu, scil. Themidis coniugio, hanc Iovis mutationem effectam esse putasse. Nec vero ullo loco hoc significari ab Aeschylo tenendum est neque quae affert argumenta Keckius hoc necessarie demonstrare censeo.

7) Cf. § 76.

8) Cf. § 81.

9) Vide § 84.

10) Cf. adn. 14.

11) Multis locis paene pro ipso fato Iovis nomen ponitur. Vide adnot. 14.

12) Cf. § 96.

13) Vide adnot. 6.

14) Fusius et accuratius disseruerunt de ratione quae intercedat inter Iovem et fatum: Schoemannus, ed. Prom. p. 108 sq.; Keckius, l. l. p. 13 sq.; Herwigius, das ethisch-religiöse Fundament der aeschyl. Tragoedie, Prog. Constant. 1878, p. 18. Cf. etiam Welckerum, tril. p. 100 (c. adn. 120); Klausenium, theol. Aesch. p. 39 sq.; Dronkium, l. l. p. 9 sq.; cet.

15) Cf. Sept. 518 βίᾳ Διός.

16) Observandum etiam est ipsum Iovem auctorem principalem dici ab Aeschylo vaticinii illius quo imperatur Oresti, ut matrem occidat. Vide § 108.

17) Hoc ipsum ἀλεξητήριος Iovis epitheton, ni fallor, praeter hunc Aeschyli locum nunquam invenitur. Sed simili epitheto eum appellant Attici senes apud Sophoclem (Oed. Col. 143) Ζεῦ ἀλεξῆτορ. Vel hac de causa non vera scientia niti, sed temere conicere arbitror scholiastam Aeschyli adnotantem Ἀλεξητήριος Ζεὺς ἐν Θήβαις τιμᾶται. Quo accedit, quod ἀλεξητήριος 'averruncus' minime tale mihi epitheton videtur esse, qualia in singulis certis urbibus deorum propria esse solebant.

18) Haec Medicei lectio est. Quae vox cum alias non reperiatur, offendit nonnullos viros doctos et reposuerunt ἱκτίου pro ἱκταίου Dindorfius, Hermannus, Oberdickius. Traditam vero formam retinuit Weckleinius, comparans εὐκταίαν Sept. 710.

19) Quamquam hoc loco poeta dubitat, utrum in Iovem an Panem an Apollinem hoc conferendum sit.

20) Suppl. 903 lectio incerta ὦ βᾶ.

21) Cf. adn. 6. — De 'Iove ἐναλίῳ' cf. § 36.

22) Hic locus corruptus est, neque vero de sensu ulla dubitatio.

23) Etiam Ch. 395 de fulmine videtur cogitandum esse.

24) Sine dubio recte coniecit Schneidewinus 'Aeschylus' scribendum esse pro tradito 'Scilos'.

25) Suppl. qui huc pertinent locos compositos et digestos et ampliora de Iovis et Ius coniugio vide § 163.

26) Vide § 117 adn. 1.

27) Thetidis coniugium quin intellegendum sit, quamquam nusquam

nomen ab Aeschylo commemoratur, dubium non videtur. Cf. Pind. Isthm. VIII, 30 sq. (Bgk.) et Philodemi locum apud Dind. ante frg. 191. Vide etiam Wecklein., ed. Prom. p. 15; Graef., Jahrb. des archäolog. Inst. 1886 p. 199. Ceterum re vera Iupiter illud coniugium vitat Peleo Thetide nuptum data. Cf. § 129.

28) Cf. § 53 (c. adn. 3).

2. Ἥρα[1].

§ 9. Iuno Iovis nobilissima et iusta uxor est, frg. 329, Supp. 306 (cf. Eum. 214). Itaque auctoritate, nobilitate, potestate omnes ceteras deas superat; Supp. 1046, frg. 52. *Πότνια* appellatur Sept. 136. Coniugiorum adiutrix *τελεία* dicitur Eum. 214, frg. 329.

Paulo ampliora apud Aeschylum exstant tantummodo de vexatione Ius a Iunone profecta. Fuit Io Iunonis sacerdos Supp. 298. Quae cum Iovis amorem incendisset, a Iunone bos facta est Supp. 303. Deinde custodem ei mittit Iuno Argum et vexatorem oestrum Supp. 307, 311, 573, cf. Prom. 617, 730, 930[2]. Sed ipse Iupiter Iunonis invidiosos furores compescit Supp. 595.

Argos urbs Iunonis sacra est; Supp. 303 *Ἀργεία θεός* dicitur. Commemorandum denique est in 'Xantriis' Iunonem ab Aeschylo inductam esse divae sacerdotis tamquam partes agentem stipemque colligentem nymphis Argivis, frg. 170[3].

Adnot. 1) Cf. Klausen., theol. p. 87 sq.

2) Praeterea aperte huc pertinet Supp. 170 sq., locus admodum corruptus. Etiam epitheton Iunonis *οὐρανόνικος* quin recte illic eruerit Victorius, non dubito.

3) Satis mirum hoc est. Nec ad qualem fabulam vel rerum dramatis conexum id pertineat, satis patet. Welckerus (tril. 331 adn. 581) adeo in eo offendit, ut ab Aeschylo id plane alienum esse censeret. Sed vide Dindorfium ad h. frg. Praeterea cf. Fritzschium ad Arist. Ran. 1344.

3. Ἥφαιστος[1].

§ 10. Vulcanus filius Iovis est Prom. 4, 40, 53, pater Thaliae matris Palicorum frg. 5. Prometheo sese esse cognatum et familiarem dicit Prom. 14, 39[2]. Athenienses eius *παῖδες* dicuntur Eum. 13[3]. Proprius Vulcani est ignis Prom. 7, 38 eiusque munus (*χειρωναξία* Prom. 45, *τέχνη* 47) ars ferraria Prom.

45, 48. Officina ei est in Aetnae montis vertice Prom. 382. Appellative, ut ita dicam, ipsum ignem significat Ἥφαιστος Ag. 293. Fabri divini munere fungens permultis interest Vulcanus fabulis. E quibus Aeschylus memorat et datam esse a Vulcano falcem adamantinam Perseo frg. 253[4] et quomodo ab eo Prometheus ad rupem alligetur Prom. 1 sq., 81, 646, frg. 193[5]. Opus eius est poculum illud quo Sol cotidie ab occidente ad orientem revehitur frg. 66[6].

In Promethei prologo etiam indolem et mores Vulcani Aeschylus dilucide depingit. Invitissimus magnoque cum dolore officium Promethei vinciendi exsequitur v. 14 sq., 45 sq., 67 sq., reprehendit Roboris malevolentiam atque immanitatem v. 42, 78; neque tamen obsistere audet patris imperatis v. 17, 34, 51, 72, et peccata Promethei vituperat v. 28 sq.

Adnot. 1) Cf. Klausen., theol. p. 106 sq.

2) Cf. Weckleinium ad Prom. v. 14 (ed. min.).

3) Quin hi κελευθοποιοὶ παῖδες Ἡφαίστου Eum. 13 Athenienses intellegendi sint, ut iam recte interpretatur scholiastes, dubitari nequit ratione habita sententiarum conexus. Minus autem certum esse videtur, qualem eorum et Vulcani relationem voce παῖδες significare voluerit poeta. Maxime mihi placet Schoemanni sententia (ed. Eum. p. 187), quam ante eum, etsi dubitanter, iam protulit Stanleius: sic eos dici, quia ab Erichthonio, filio Vulcani, originem ducant. Sed etiam quia omnium artium praecipue ferrariae peritissimi sint, Athenienses sic appellari posse concedo.

4) Cf. § 173.

5) De hac re ampliora vide § 82.

6) De Achillis armis vide § 93.

4. Ἀθηνᾶ[1].

§ 11. Nata est Minerva non ex deae alicuius utero, sed ex Iove Olympio ipso, ἀλλ᾽ οἷον ἔρνος οὔτις ἂν τέκοι θεός Eum. 667 sq., 739, adde Sept. 120, Eum. 418; cf. etiam Eum. 830. Praeterea Triton Libyae lacus 'Minervae γενέθλιος πόρος' dicitur Eum. 293[2].

Nomina Minervae apud Aeschylum sunt: Ἀθάνα Sept. 474, Eum. 235, 446, 893; Ἀθηναία Eum. 288, 299, 617; Παλλάς Sept. 122, 488, Eum. 10, 21, 79, 224, 632, 670, 757, 761, 775, 917, 1002, 1018. A Thebanis etiam cognomine Ὄγκα appellatur Sept. 149[3], 474, 488.

De natura, moribus, rebus propriis Minervae haec exstant apud Aeschylum. De se ipsa praedicat: *τὸ δ' ἄρσεν αἰνῶ πάντα, πλὴν γάμου τυχεῖν, | ἅπαντι θυμῷ, κάρτα δ' εἰμὶ τοῦ πατρός.* Quare sese nihil curare eam quae maritum interfecerit, eique qui patris mortem ultus sit favere Eum. 732 sq. Iustitiam se defendere Minerva in stichomythia Eum. 421 sq. ostendit; non deesse ei sapientiam ipsae Furiae concedunt v. 434. *Παρθένος* appellatur Eum. 1000, *φιλόμαχον κράτος* Sept. 120. Solam se deorum claves nosse domus in qua fulmen Iovis asservetur, Minerva dicit Eum. 830[4]. Aegis Minervae propria commemoratur Eum. 407, qua inflata tamquam pro alis usa per aërem vehitur.

§ 12. Atheniensium urbs praeter ceteras Minervae sacra sive propria et peculiaris est, *Παλλάδος πόλις* Eum. 79, 775 (cf. 917), *ἀκταὶ ναύποροι Παλλάδος* Eum. 10, cf. 288, 671; nomen *Ἀθηναία* iam supra commemoratum est. Suos cives Athenienses Minerva dicit Eum. 490 (cf. Eum. 404 sq., 1002), et in Attica Furiis cultum comparaturam sese esse pollicetur Eum. 797 sq. In ipsa Eumenidum fabulae scena, qua Athenae proponuntur, simulacrum Minervae spectatores conspiciunt v. 79, 235, 412. Praeter Athenas loca Minervae sacra commemorantur: Triton lacus Eum. 293, Phlegra Eum. 295, Thebanum Oncae fanum, portae vicinum Sept. 474, 488; *προναία* a Pythia invocatur Eum. 21.

Partes non mediocres Minervae sunt in Orestis fabula. Ab Apolline admonitus is Athenas in illius adytum confugit petitque, ut a Furiis liberetur. Non deest eius precibus Minerva et Areopago iudicio instituto efficit, ut Furiae eum dimittant. Haec copiose in Eumenidibus Aeschylus tractavit v. 79 sq., 235 sq. usque ad finem[5]. Praeterea occasione data commemoratur: Agamemnonem atque Argivos Troiam oppugnantes a Minerva adiutos esse Eum. 460, prorae Argus navis a Minerva fagi Dodonaeae materiam quandam loquentem insertam esse frg. 19, adiuvisse eam Ulixem ea re, quod effecerit, ut quamquam nihil mutatum Philoctetes eum non agnosceret, Dio Chrys. or. LII (Nauck., frg. tr. p. 62; Herm., frg. 263).

Adnot. 1) Cf. Klausen., theol. p. 108 sq.
2) Cf. schol. ad h. v.

3) Cf. schol. ad h. v.

4) Hoc de Minerva fulminatrice videtur dictum esse. Cf. Hermannum ad h. l. et Preller-Robert., myth. Gr. I, 191.

5) Ampliora vide § 113.

5. Ἀπόλλων[1].

§ 13. Filius est Apollo Iovis, Eum. 19, 149, et Latonae Eum. 324. Mercurium fratrem dicit Eum. 89. Filius Apollinis est Apis, a quo Apia terra nominata est Supp. 269.

De ineunte Apollinis aetate occupatoque oraculo Delphico haec narrat Aeschylus in Eumenidum prologo v. 9 sq.: Delo insula relicta ad litus Atticae navem appellit, ut Delphicas regiones Parnassumque accedat. Venerabundi prosequuntur eum Athenienses[2] viam parantes ei atque expurgantes. Delphos autem ubi advenit, populus et Delphus rex consalutant eum ac venerantur. Iupiter autem artem manticam inspirat ei et quartum eum vatem Delphico oraculo praeficit[3], v. 18. Nam ante eum deinceps id tenuerunt *Γαῖα, Θέμις, Φοίβη,* Eum. 2, 6. Phoebe autem Apollini oraculum ut *γενέθλιον δόσιν* donavit, Eum. 7.

Nec non Apollinis exilii Aeschylus mentionem facit: *φυγάδα ἀπ' οὐρανοῦ θεόν* eum dicit Supp. 220. Eodem pertinet, quod Eum. 726 sq. Furiae Apollini obiciunt, in Pheretis domo homines[4] ab eo immortales redditos esse Parcis antiquis deis vino deceptis.

Nomina Apollinis praeter ipsum '*Ἀπόλλων*'[5] apud Aeschylum haec inveniuntur: *Φοῖβος* Eum. 8, ubi dicitur hoc cognomen eum recepisse una cum oraculo Delphico a Phoebe Titanide, Eum. 283, Sept. 678, frg. 281[6], *Φοῖβος Ἀπόλλων* Eum. 747, Persarum deus *Φοῖβος* est Pers. 209; *Λοξίας* Sept. 605, Prom. 696, Ag. 1058, 1207, 1210, Ch. 268, 556, 899, 952, 1028, 1034, 1037, 1057, Eum. 19, 35, 61, 235, 241, 468, 761, frg. 82; *Λύκειος* Sept. 131, Supp. 694; *Λύκειος Ἀπόλλων* Ag. 1256; *Παιάν* Ag. 153[7].

§ 14. Natura, mores, res propriae Apollinis. *Νέος* significatur Apollo Eum. 150 (cf. 162), 734. Ad Apollinem lucis deum praeter nomen *Φοῖβος* supra allatum hoc pertinet, quod 'Cocytus Phoebo invisus' Sept. 678 et '*ναύστολος* per

Acherontem *θεωρὶς ἀστιβὴς Ἀπόλλωνι* dicitur Sept. 844[8]. Epitheton *ἑβδομαγέτης* ei est Sept. 785, quod quin hoc loco ad septimam Thebarum portam spectet non dubium est[9].

Saepissime divinandi Apollinis artis mentio fit apud Aeschylum. De qua praeter nomen *Λοξίας* et oraculi Delphici occupationem supra allata haec legimus. Datam eam artem a Iove ei ita esse, ut nihil vaticinari posset nisi quae ab illo iussus sit, Eum. 619 sq., frg. 82 (cf. Eum. 19 *Διὸς προφήτης*), 716, 801. *Μάντις* Apollo dicitur Ag. 1201, Eum. 169, 598, *μάντις ἀψευδὴς τὸ πρίν* Ch. 557, *ἰατρόμαντις, τερασκόπος* Eum. 62, *πυθόμαντις* Ch. 1028; '*μάντις ὢν οὐ ψεύσομαι*' de se ipse affirmat Eum. 618. Vatum deus est Sept. 605, Ag. 1057, 1061, 1064. Thetis ei obicit: putasse se illius *θεῖον στόμα εἶναι ἀψευδές, μαντικῇ βρύον τέχνῃ*, sed ab eo se deceptam esse; frg. 281. Consulitur Apollinis oraculum ab Inacho, atque ille primum multis dubie dictis postremum id quod Iovi placet vaticinatur, Prom. 685 sq.; consulitur ab Oreste, quem iubet matrem et Aegisthum interficere minaturque summis malis se eum persecuturum esse, si hoc imperatum neglegat, Ch. 268 sq., 557, 899, 939, 1025 sq., Eum. 84, 468. Atque confidit Orestes non proditurum esse Apollinis *μεγασθενῆ χρησμόν* Ch. 268, quod ipse deus denuo ei pollicetur Eum. 64, simul purgans eum Eum. 280 sq., 580 sq., 448 sq. eique imperans, ut Athenas in Minervae templum confugiat Eum. 79 sq., 235, 241 (*ἐφετμαὶ Λοξίου χρηστήριοι*)[10]. Conqueruntur ea de causa Furiae Eum. 322 sq., quas in 'Eumenidibus' superbissime atque etiam contumeliose tractantem Apollinem Aeschylus nobis proponit[11].

Oraculum Laio datum commemoratur Sept. 731, 787 (cf. 678). Quo neglecto ipse Apollo poenas de Laii genere sumit[12].

Docuit Apollo artem manticam Cassandram Priami filiam, amore eius captus. Illa autem promissa deo non implet. Qui, ut eam puniat, efficit ne quisquam credat quae misera virgo vaticinatur, Ag. 1201 sq.[13]

Sacer oraculorum Apollinis locus est fanum Delphicum sive Pythicum: *ὀμφαλὸς γᾶς* Eum. 166, 40; *μεσόμφαλον ἵδρυμα* Ch. 1034, unde *μεσόμφαλα Πυθικὰ χρηστήρια* dicuntur Sept. 733; *μαντικοὶ μυχοί* Eum. 180; *πολυστεφὴς μυχός* Eum. 39; *μέγας μυχὸς χθονός* Ch. 953. Illius templi *πυρὸς φέγγος*

ἄφθιτον vocatur Ch. 1035. Ipsum templum primae 'Eumenidum' partis scena est, Eum. 40 sq., et Pythia, quae hominibus Apollinis oracula pronuntiat, partes in ea tragoedia agit vv. 1—64. Dicitur Apollo *ὁ Πύθιος ἄναξ* Ag. 514, *Λοξίας ὁ Παρνάσσιος* Ch. 952, *πυθόμαντις* Ch. 1028, oracula eius *πυθόχρηστα* Ch. 900 et *πυθόκραντα* Ag. 1254; et Orestes Apollinis oraculo missus *πυθοχρήστας* dicitur *φυγάς* Ch. 939.

§ 15. Haec de vate Apolline exstant; pauciora de adiutore, medico, averrunco Aeschylus praebet. De nomine *Λύκειος* ter commemorato iam paulo ante exposui. Quibus omnibus locis dei auxilium imploratur. *Σωτήρ* et *παιώνιος* imploratur Ag. 517, *ἰατρόμαντις* appellatur et *δωμάτων καθάρσιος* Eum. 62 sq. Purgat Apollo Orestem matricidam Ch. 1058, Eum. 280 sq. (*καθαρμοῖς χοιροκτόνοις*), cf. 580 sq., 448 sq. *Ἀγυιάτης* Apollinis epitheton est Ag. 1065, 1070.

Etiam iustus iudex Apollo est. Ab eo in peccatores mittitur Furia *ὑστερόποινος* Ag. 55.

De musico Apolline hoc unum Aeschyleum invenimus, cecinisse eum in Pelei et Thetidis nuptiis, frg. 281.

Arcus eius proprius est, *χρυσηλάτῳ θώμιγγι* sagittisque *ἀργησταῖς* instructus Eum. 181. Quare Hercules eum rogat, ut telum sibi dirigat frg. 205, Thetis in eum culpam mortis filii confert frg. 281. Etiam multorum, quae in Graecos Troiam oppugnantes Apollo coniecerit, telorum mentio fit Ag. 515.

Restat, ut afferam pauca de Apolline in universum dicta. Ut dicitur ille simpliciter *μεγασθενής* Eum. 61, summam eius esse apud Iovem auctoritatem legimus Eum. 229, non inclinatum esse eius animum ad querelas ac lamentationes Ag. 1059, 1063. Denique admodum memorabile est, quod affert Macrobius (I, 18, 6), eandem quae Euripidi, qui Apollinem Liberumque unum eundemque deum esse significet, Aeschylo sententiam fuisse dicenti: *ὁ Κισσεὺς Ἀπόλλων, ὁ Βακχεῖος, ὁ μάντις* frg. 394 Dind. (332 N., 358 H.)[14].

Adnot. 1) Cf. Klausen., theol. p. 113 sq.

2) Cf. § 10 adn. 3.

3) De Pythone interfecto nihil dictum est ab Aeschylo in reliquiis nobis servatis.

4) De Admeto Pheretis filio id dicunt. Cf. Hermanni ad h. v. adnotationem.

5) 'Ἀπόλλων' undevicies invenitur; v. Dind., lex. Aeschyl.

6) Spuria est tradita vox Φοῖβος Ch. 32, ubi φόβος latere Heathio et Weilio assentior. Cf. Ch. 928.

7) Remanet aliquid dubitationis, num recte hic Paeanem Apollinem interpreter Schneidewinum, Hensium, Engerum, Dindorfium (lex. Aesch. s. v.) secutus. Hermannus censet: non Apollinem ad avertendam Dianae iram invocari a Calchante, sed Paeanem, qui quisquis sit non sit frater Dianae. Me maxime, ut illis assentiar, movent quae Prellerus exponit (myth. Gr.[2], vol. I p. 188 et 212, ed.[4] Robert. p. 277). Cf. Dindorfium in Stephani thesauro s. v.

8) Quod Eratosthenes catast. c. 24 (frg. 20 Dind.) profert 'Orpheum Apollinem et Solem eundem putasse' num, sicut quae sequuntur, ex Aeschylo haustum sit, valde dubito. Sed memorabile est Φοῖβον Persarum deum significari Pers. 209. Cf. § 30 adn. 4.

9) Quid vero proprie hoc epitheton significet, discernere non audeo. Cf. Hermann., opp. VII pag. 293. Scholiastam interpretantem ἐν ἑβδόμῃ γεννηθείς et ἑβδόμῃ γὰρ ἐγεννήθη Ἀπόλλων, quod recepit Klausenius (l. l. p. 123), ἑβδομαγένην legisse fortasse recte Blomfieldus suspicatur.

10) Ampliora de hac fabula uberius ab Aeschylo tractata vide § 113.

11) At Ag. 55 ab ipso Apolline Furia mittitur. Cf. § 63 adn. 13.

12) Vide §§ 134, 142.

13) Cf. § 116.

14) E corruptis apud Macrobium litteris (vide ed. Eyssenhardtii) *KABAIOC* (*P*), *BAKCIOC* (*B*) Hermannus Βακχεῖος restituit veram sine dubio lectionem.

6. Ἄρτεμις[1].

§ 16. Filia Iovis Diana significatur Supp. 151[2]. Etiam quae una cum Apolline invocatur Λατογένεια κούρα Sept. 133 et quae dicitur Λητῴα κόρη frg. 169, aperte Diana est. Quocum, quod memorabile est, aliquantum discrepat, quod Herodotus tradit, Cereris filiam Dianam ab Aeschylo fictam esse, frg. 436 a[3].

De Dianae natura et moribus haec invenimus in Aeschyli reliquiis. Ἁγνά dicitur Supp. 150[4], 1041, Ag. 140. Ut castitatem defendat, imploratur Supp. 153 sq., 1041. Partus tuetur et mulierum Supp. 684 et bestiarum Ag. 140 sq. Ferarum catulis omnino favet Ag. 146 sq. Ἑκάτα epitheton eius est Supp. 684[5]. Ἀστερωπὸν ὄμμα Λητῴας κόρας de luna dicitur frg. 169.

De cultu Dianae haec tantummodo afferenda sunt, προ-

σωτηρίαν deam a Thebanis eam dici Sept. 436 et commemorari μελισσονόμους δόμον Ἀρτέμιδος frg. 84.

Dianam Atridis iratam esse tecte nec tamen dubie a Calchante perstringitur Ag. 139 sq., 155 sq. Postulari ab ea immolationem Iphigeniae pronuntiatur Ag. 210 sq. Ac verba vatis ita composita sunt, ut causa Dianae irae videatur esse aquilarum cena leporina. Sed recte Blomfieldus (pag. 162) et Welckerus (tril. p. 409) monuerunt, eam non causam sed indicium irae esse a dea ostentum[6].

Adnot. 1) Cf. Klausen., theol. p. 97 sq.

2) Neque enim, quamquam non exstat nomen Dianae, quin haec illic dea intellegenda sit, dubium esse potest. Ἁγνά Diana saepius (vide paulo infra), Minerva nunquam ab Aeschylo dicitur. Hermannus mutatione nomen 'Ἄρτεμις' efficere voluit. Sed recte Weilius, Oberdickius cet. non opus esse hac mutatione docent. Quae Buechelerus (Rh. Mus. 40 p. 628) suspicatur „ad Minervam haec verba et ad Parthenonis parietes modo exstructos vocem ἐνώπια (v. 152) spectare", iam satis refutata sunt mea sententia a Wilamowitzio (Herm. XXI p. 608 adn. 1). Cf. adn. 4.

3) De hac repugnantia vide § 58 adn. 2.

4) Eodem loco σεμνὰ ἐνώπια ἔχουσα appellatur, sed primo aspectu dubites, quomodo ἐνώπια explicandum sit. Hesychius exhibet: ἐνώπια· τὰ κατ' ἀντικρὺ τοῦ πυλῶνος φαινόμενα μέρη κ. τ. λ. Haec vocis huius notio est in vv. Iliad. VIII, 435, XIII, 261, Odyss. IV, 42. Cum vero minus apte dici „Diana quae σεμνοὺς atrii parietes habet" censerent, nonnulli viri docti (ut E. A. I. Ahrensius, Dindorfius [Steph. thesaur. s. v.], Rostius [lex. Gr.], cet.) interpretati sunt „quae castos oculos habet". Hoc quamquam aptissime dici concedo, tamen minime licere censeo illis hoc uno loco nixis sic hanc vocem explicare, cuius notio prorsus diversa ceteris locis satis munita sit. Satis probabiliter Wilamowitzius (Herm. XXI p. 609) hanc difficultatem explicat: „deam invocari quae εἰσόδους, πρόθυρα tueatur", revocans ad frg. 386, cum eadem apud Aeschylum dea sit Diana et Hecate. Cf. § 25 c. adn. 3. — Alii locum corruptum esse censent. Vide Oberdickii adn. ad h. v.

5) De epitheto 'ἑκάτη' vide § 25 adn. 3.

6) Quare vix erraverimus censentes: cogitatam esse ab Aeschylo eandem causam quae in Cypriis narrata erat (Kink. fr. ep. p. 19). Cf. etiam Wilamowitz. in Herm. vol. XVIII, p. 250 sq. De fine Iphigeniae sacrificii vide § 89 adn. 3. — Welckerus (tril. p. 408) coniecit in fabula perdita, quae inscripta erat Ἱέρειαι, hanc Dianae iram amplius ab Aeschylo depictam esse. Equidem illius fabulae nec in titulo nec in fragmentis nobis servatis aliquid deprehendere possum quod pro-

babiliter ostendat tale argumentum eius fuisse. Cf. § 89 adn. 3. V. Robert, Arch. Zeit. 1876 p. 134 adn. 3. — Probabile autem est in fabula, cuius inscriptio fuit *Τοξότιδες*, Dianae partes fuisse; in qua de Actaeone agebatur. Vide § 176.

7. *Ἄρης*[1].

§ 17. De rebus Martis gentiliciis sive domesticis hoc unum praebet Aeschylus, quod *Ἀφροδίτης εὐνάτορα* eum dicit Supp. 672.

Plurima, paene omnia quae omnino de Marte exstant apud Aeschylum, sunt de natura eius moribusque. Pugnae caedisque avidus hominum exstinctor, verus belli deus ille est. Significatur *χρυσοπήληξ* Sept. 103. Iurant per eum qui pugnam parant Sept. 45. Iactat Eteoclus miles ferocissimus ne Martem quidem se fortiorem esse Sept. 456. Atque *ἀρείφατος* significat 'bellicus, fortis, validus' frg. 146, Eum. 914. Appellatur *βροτολοιγός* Supp. 673, *μάχλος, θερίζων βροτοὺς ἐν ἄλλοις ἀρότοις* Supp. 644, *ἄχορος* 643, 689, *ἀκίθαρις, δακρυογόνος* 689, *λαοδάμας μιαίνων εὐσέβειαν* Sept. 330, *οὐκ ἐπίχαρις* Sept. 894. Similiter dicitur Martem (*χρυσαμοιβὸν σωμάτων*) pro viro ex pugnis remittere urnam cineris Ag. 445 sq., duplex ei esse flagellum, quo delectetur, *δίλογχον ἄτην φοινίαν ξυνωρίδα* Ag. 647; similiter: *Ἄρης φιλεῖ ἀεὶ τὰ λῷστα πάντα στρατοῦ* perdere[2] frg. 98, *Ἄρης βόσκεται φόνῳ βροτῶν* Sept. 230. Pugnas ille discernit, *ἔργον* (i. e. proelium, certamen) *ἐν κύβοις κρίνει* Sept. 401, *Ἄρης δικάζει ταῦτα* Supp. 945; est ille *ταλαντοῦχος ἐν μάχῃ δορός* Ag. 446, *πικρὸς χρημάτων κακὸς δατητάς* Sept. 926.

Saepius aliis deorum nominibus Martis quodammodo appellative apud Aeschylum usurpatur. Cum eorum quos iam enumeravi locorum nonnulli eiusmodi sint, ut dubium sit, utrum Mars pro vero deo an pro ipso tantummodo bello positus sit, iam alii afferendi sunt, ubi unice appellative, ut ita dicam, dei nomen explicandum est, ut Sept. 63 *πνοιαὶ Ἄρεως* et Sept. 110 *κῦμα πνοαῖς Ἄρεος ὀρόμενον* pro 'hostium impetu' dicitur (cf. 330). Nihil est nisi 'bellum' *Ἄρης* Sept. 399, Supp. 710 (cf. 690), *ἐμφύλιος Ἄρης* 'bellum civile' Eum. 864. *Ἄρη πνεῖν* Ag. 386, 1234, *Ἄρη δεδορκέναι* Sept. 53, *Ἄρη κλάζειν* Ag. 48 dicitur. Nec solum bella, pugnae, sed etiam singulorum caedes Martis

propriae dicuntur sive ipso illius nomine significantur, ut legimus: *βιάζεται ὁμοσπόροις ἐπιρροαῖσιν αἱμάτων μέλας Ἄρης* Ag. 1510, *ἔμολε ἐς δόμον Ἀγαμέμνονος διπλοῦς Ἄρης* Ch. 936, *Ἄρης τιθασὸς ὤν* pro caede domestica Eum. 356, *θηλυκτόνῳ Ἄρει δαμέντων* (sc. Aegyptiorum) Prom. 886. Cf. Ch. 159 sq. Sic fortem quoque animum et robur *Ἄρης* significat, ut '*οὐκ ἔνεστ' Ἄρης* sc. feminis' Supp. 757, idem de senibus Ag. 78 dicitur. Quin etiam singulis partibus singuli diversi Martes tribuuntur, ut legimus *Ἄρης Ἄρει ξυμβαλεῖ* Ch. 459[3], *Ἰάνων Ἄρης ἑτεραλκής* (sc. nos orbavit) Pers. 954.[4]

De locis Martis sacris haec commemoranda sunt. Invocatur '*παλαίχθων Ἄρης*' a Thebanis, ne ipsius urbem prodat Sept. 102 (cf. 125). Athenas eum *νέμειν φρούριον θεῶν* (una cum Iove) dicitur Eum. 919. Atque *ὁ Ἄρειος πάγος* commeratur vel potius scenae locus est in 'Eumenidum' extrema parte (v. 693)[5]. Ibidem de Amazonum castris in colle illo positis et sacris Marti in eo factis, unde *Ἄρειος πάγος* nominatus sit, narratur Eum. 688 sq.[6]

Adnot. 1) Cf. Klausen., theol. p. 127 sq.

2) Tradita lectio est *πάντα τἀνθρώπων στρατοῦ*. Sed iure certe Valckenarius (Diatrib. in Eur., p. 225) *φιλεῖ* requirere infinitivum observavit, quem in vocabulo corrupto *τἀνθρώπων* latere verisimile est. Verba alia ab aliis proposita sunt neque vero eiusmodi ullum, quod genuinum esse cuique persuadeatur. Ceterum vide Dind. (frg. 98), Nauck. (frg. 94), Herm. (frg. 104).

3) Cf. § 22.

4) Cf. Schilleri adn. ad h. v.

5) In v. 688 vocem *Ἄρειον* non sine causa nonnulli editores suspectam habent.

6) Hos versus interpolatos esse Dindorfius putavit. Neque vero esse, cur in eis offendamus, satis mihi videtur demonstrasse Weilius.

8. *Ἀφροδίτη*[1].

§ 18. Liberi Veneris sunt *Πόθος, Πειθώ, Ἁρμονία*[2] Supp. 1050. *Ἄρης Ἀφροδίτης εὐνάτωρ* dicitur Supp. 672 et, id quod eodem pertinet, Thebanae virgines eam appellant *γένους προμάτορα,* ex cuius sanguine oriundae sint Sept. 127[3]. Nomina eius apud Aeschylum praeter *Ἀφροδίτη* sunt *Κύπρις* Sept. 127, Prom. 677, 890, Supp. 1012, 1045, Eum. 215; *Κυθέρεια* Supp. 1043.

Veneris natura, mores, vis. Omnem amorem ac procreationem a se proficisci ipsa de se praedicat frg. 41[4]; coniugiorum effectrix est Supp. 1043, Eum. 215 (*ὅθεν* — sc. a Venere — *βροτοῖσι γίγνεται τὰ φίλτατα*). Dicitur *αἰολόμητις* Supp. 1047, potentia omnes praeter Iovem et Iunonem deos superat Supp. 1046. Comitantur eam liberi *Πόθος* et *Πειθώ* Supp. 1050. Appellative, ut ita dicam, pro venustate vel amoris voluptate ipsa dea posita est Supp. 1012, Ag. 428, Prom. 677. Etiam Prom. 890 „*τοιάδ' ἐπ' ἐχθροὺς τοὺς ἐμοὺς ἔλθοι Κύπρις* (sc. qualis Aegyptiis)" quodammodo appellative dictum est[5].

De sacris Veneris locis praeter nomina quae iam supra commemoravi *Κύπρις* et *Κυθέρεια* hoc unum invenimus, quod terra quaedam ab Io peragrata *Ἀφροδίτης πολύπυρος αἶα* dicitur, quam terram recte, ut videtur, scholiastes interpretatur Phoeniciam.

Adnot. 1) Cf. Klausen., theol. p. 90 sq.

2) Cf. § 27 c. adn. 1.

3) Hoc ad Harmoniam Martis et Veneris filiam, Cadmi uxorem, aperte referendum est, ut iam scholiastes notavit.

4) Patet ex hoc fragmento ipsam Venerem in scenam processisse in 'Danaidibus'. Cf. § 172.

5) „Deum Amorem apud Aeschylum non invenimus: imo omnia, quibus fungi possit, ad Venerem referuntur" KLAUSEN, l. l. p. 91.

9. *Ἑρμῆς*[1].

§ 19. Parentes Mercurii sunt Iupiter Prom. 979, 1001, frg. 387 et Maia frg. 387, cf. Ch. 809. Fratrem Apollo eum vocat Eum. 89. *Πρόγονον* denique eum appellant Arcades (*γένος οἱ περὶ λίμναν,* sc. *Στυμφαλίδα*) frg. 271[2].

Natura, vis, mores. Munus Mercurio datum est a Iove patre homines comitandi, deducendi, custodiendi. Unde *πομπαῖος* cognomen ei est. Eum. 90 sq. Illic mandatur ei, ut Orestem comitetur. Eiusmodi etiam in 'Phrygibus' partes eius fuerunt, sc. Priami deducendi, ut mihi quidem videtur[3], in cuius fabulae prologo in scenam prodiisse traditur frg. 254. Sic Mercurio tribuitur, quod bellatores duo alter alteri opponuntur, Sept. 495. Certaminum quoque praeses '*ἐναγώνιος*' ab Aeschylo dictus est frg. 387. Similiter *μέγιστον πρόξενον,* peregrinorum patronum

summum, praeco Aegyptiorum eum sibi vindicat Supp. 931, et huc referendum est, quod identidem Mercurius imploratur, ut secundum det eventum Orestae Aegisthum necaturo Ch. 1, 723, 808 sq. Praeter ceteros autem deducit mortuos homines ad inferos. Eo pertinent versus, qui sequuntur versibus modo allatis Ch. 812 sq.; sic *κιγχάνει νιν Ἑρμῆς* dictum est ab Aeschylo pro 'moritur' Ch. 620. *Χθόνιος* appellatur Ch. 1, 124, 723 (*χθόνιος καὶ νύχιος*), *ἐνέρων βασιλεύς* Pers. 632. Invocatur ab illis qui mortuorum animas vocant, ut *τοὺς γῆς ἔνερθε δαίμονας* propitios eis reddat Ch. 142 sq., vel ab eis qui carminibus mortuos ab inferis elicere conantur Pers. 632. Et metalla, cum sint subterranea, *ἑρμαία δόσις* dicuntur Eum. 948.

§ 20. Imprimis autem Iovis patris sive omnium deorum praeco Mercurius est. Hoc munere fungitur in Aeschyli 'Prometheo Vincto' a patre missus, ut exquirat e Prometheo nuptias quas ille iactat Prom. 976 sq. Illic se ipse nominat *πατρὶ Ζηνὶ πιστὸν ἄγγελον* 1001, cum Prometheus contemptim eum appellet *Διὸς τρόχιν* 973, *διάκονον* 974, *θεῶν ὑπηρέτην* 986, 1015 eiusque munus *λατρείαν* 998. Praeco Agamemnonis eum vocat *τιμάορον* suum, *φίλον κήρυκα, κηρύκων σέβας* Ag. 520, Electra *κήρυκα μέγιστον τῶν ἄνω τε καὶ κάτω* Ch. 123[4].

De moribus Mercurii pauca colligi possunt ex ea scena quam modo commemoravi Prom. 976 sq. Praebet se illic Iovi fidelem, cuius partibus ab omni parte favet. Prometheus igitur in inimicorum suorum numero eum ducit 1005, qui beneficiis a se affecti maleficia sibi reddant 1008. Mercurius autem identidem eius contumaciam vituperat suadetque, ut prudentia usus Iovi se subiciat, quod laudant Oceanides Prometheo faventes 1068.

Argum a Mercurio interfectum esse memoratur Supp. 309 (cf. Prom. 707). Sacra denique Mercurii loca Aeschylus laudat *Ἑρμαῖον λέπας Λήμνου* Ag. 295 et Cyllenen montem Arcadiae frg. 271[5].

Mentione praeterea dignum est, quod dicitur Supp. 226 alium esse *Ἑρμῆν* ex Aegyptiorum, alium Graecorum doctrinis.

Adnot. 1) Cf. Klausen., theol. p. 101 sq.

2) Arcades et lacum Stymphalicum dici schol. Aristoph. testatur. Cf. § 132.

3) Cf. § 95.

4) Consulto omisi Supp. 254, cum Ἑρμοῦ illic genuinum esse pro tradito ἥερον non ita probari posse mihi videatur, ut omnis dubitatio remota sit.

5) Schol. Aristoph. hoc testatur. Cf. adn. 2.

10. Θέμις[1].

§ 21. Haud ita multa de Themide apud Aeschylum exstant, sed admodum memorabilia et quae non careant difficultatibus. Nam cum unum idemque numen esse Themidem et Tellurem dicatur Prom. 226, filia *Γαίας* Themis significatur Eum. 3 atque appellatur *παλαιγενὴς Τιτανίς* Prom. 900 (cf. Eum. 6)[2]. Promethei mater Themis est Prom. 18, 225, 900.

De ratione quae inter Iovem et illam deam intercedat in Promethei fabula nihil comperimus nisi quod hanc, quamquam Titanidem, illius partibus favisse legimus Prom. 225 sq. Uxorem Iovis in 'Prometheo' certe eam Aeschylus non cogitavit[3].

Praedita Themis est divinatione, qua usa Prometheum filium vaticinia docet, Prom. 227, 900. Sic etiam oraculo Delphico olim praefuit, quod a Terra matre recepit donavitque sorori Phoebae, Eum. 2 sq. Appellatur ὀρθόβουλος Prom. 18.

Adnot. 1) Cf. Klausen., theol. p. 34 sq.

2) De hac discrepantia, praecipue de Prom. v. 226 vide § 46 adnot. 2.

3) Hoc efficitur ex eis rationibus, quae et inter Iovem et Prometheum et inter Themidem et Prometheum finguntur. Cf. de hac quaestione disserentem H. L. Ahrensium, Ueber die Göttin Themis, Hannov. 1862, p. 8. Adde Keckium, Der theol. Char. des Zeus in Aesch. Prom., p. 23, et cf. supra § 1 adn. 6. — Suppl. 364 *ἱκεσία Θέμις Διὸς κλαρίου* invocatur. Sed recte Welckerus (tril. p. 39 adn. 49) monet, hic non de dea Titanide cogitandum esse, sed allegorice poetam loqui. Quare rectior mihi videtur scriptura *θέμις* (ut Supp. 37, 444): sc. *ἱκεσία θέμις Διός* pro *Ζεὺς θεμίστιος καὶ ἱκέσιος* metaphorice dicitur.

11. Δίκη[1].

§ 22. Filia *Δίκη* dicitur Iovis Sept. 649, Ch. 948, *παρθένος* Sept. 649, et talis picta ea est in Polynicis scuto Sept. 632 sq. Cetera autem, quaecunque de ea apud Aeschylum exstant, vix aliud quidquam eam esse Aeschylo ostendunt atque universam iuris notionem divina specie indutam. Quae fere omnia eius-

modi sunt, ut non minus appellativam vocem '*δίκη*' quam ipsam deam intellegendam esse putare possimus. Magis ceteris haec verae deae significationem servant. De eadem quam attuli Polynicis imagine ab Eteocle dicitur, nunquam eam aspexisse Polynicem ac, si adiutura illum sit, *πανδίκως* eam *ψευδώνυμον Δίκην* futuram esse, Sept. 654 sq. *Μεγιστότιμος* ea dicitur, cuius in praeceptis tertium scriptum sit *τὸ τῶν τεκόντων σέβας* Supp. 715 sq., *τέλειος*, cui immolasse se Agamemnonem Clytaemnestra ait Ag. 1433. *Δίκα τοῖς παθοῦσιν μαθεῖν ἐπιρρέπει* Ag. 261. Ut dea imploratur *Δίκη* Ch. 243, sed invocatur etiam *δίκη* ita, ut vix aliter ac simplex appellativa vox explicanda sit, ut Eum. 514 (cf. 519, 528), 789, imprimis Ch. 148, ubi diserte *δίκη* a deis separatur. Cf. etiam Ch. 495, ubi Agamemnon invocatur verbis *δίκην ἴαλλε σύμμαχον φίλοις*, et Ch. 639, ubi re vera adiuvisse eam Orestes praedicat. De ara Iustitiae Aeschylus dicit, sed id quoque haud aliter fere atque allegorice Ag. 394, Eum. 542. Similiter de his locis iudicandum est ubi adiuvisse eam legimus, Ag. 1607, Ch. 947, deque iis ubi legimus sive 'magna voce eam clamare *ἀντὶ πληγῆς πληγὴν κ. τ. λ.*', Ch. 309 sq., sive '*Δίκα ξυμβαλεῖ Δίκᾳ*[2] (scil. alterius partis cum alterius)' Ch. 459[3].

Restant nonnulli loci, ubi simpliciter appellative, ut ita dicam, vox *δίκη* mihi videtur explicanda esse. Quae tamen, ut perfectus fiat conspectus, afferam; sunt Sept. 402[4], Ag. 767, 902, 1611, Ch. 59, 643, frg. 257.

Adnot. 1) Cf. Klausen., theol. p. 129 sq.

2) Cf. § 17 de diversis singularum partium Martibus.

3) Etiam Ag. v. 1537 huc mihi referendus videtur, ubi in verbis corruptis *Δίκα θηγάνει μάχαιραν* latere mihi persuasum est.

4) Recte hic explicat scholiastes: *Δίκη δ' ὁμαίμων· τὸ τῆς συγγενείας δίκαιον στέλλει αὐτὸν εἰς τὴν μάχην.* Cui assentiuntur Hermannus et E. A. I. Ahrensius. Aliter nec vero recte interpretari videtur Klausenius (l. l.). Nulla causa est, quod hoc loco Martis et Iustitiae cognatio commemoretur, neque omnino id ferri possit; quo accedit quod verba ita posita sunt, ut *ὁμαίμων* ad Melanippum, non ad Martem pertinere appareat.

12. *Λητώ.*

§ 23. De Latona hoc unum apud Aeschylum exstat, quod Apollo eius filius significatur Eum. 324.

13. Κράτος, Βία.

§ 24. *Κράτος* et *Βία*, Iovis ministri, in scenam procedunt in Aeschyli Promethei Vincti prologo (v. 1—87). Hi enim a Iove iussi sunt Prometheum tenentes iuvare Vulcanum ad rupem illum alligantem, Prom. 12 sq. E quibus *Βία* muta tantummodo persona est neque amplius quidquam de ea exstat. Pluribus Roboris mores pinguntur. Durus eius animus est vel potius plane immanis. Vituperat Vulcanum propter Promethei misericordiam monetque eum, ne cunctetur Iovis imperata exsequi, Prom. 36 sq., 67 sq. Quin etiam illudit Prometheum ad rupem vinctum, quem iustas Iovi poenas dare censet 7 sq., 37, 70. Animi eius immanitati corporis forma accommodata est 78 sq.

Una cum Iove et Iustitia invocatur *Κράτος* ab Electra Ch. 243.

14. Ἑκάτη[1].

§ 25. Hecates deae simulacrum invocatur: *δέσποιν' Ἑκάτη τῶν βασιλείων πρόδομος*[2] *μελάθρων* frg. 386[3].

Adnot. 1) Cf. Klausen., theol. p. 99.

2) Cf. Ahrens., schol. Theocr. II, 36 et Hermann. ad hoc frg. (355). — De Hecate *εἰσόδων* tutrice vide § 16 adn. 4. Cf. Preller.-Robert., Gr. Myth. I, p. 322.

3) *Ἑκάτη* i. e. iaculatrix, longe iaculans, Dianae epitheton est Supp. 684. (Vide § 16). Ex hoc loco comparatoque frg. 169, ubi *ἀστερωπὸν ὄμμα Λητῴας κόρας* de luna dicitur, colligi licet unam eandemque deam Dianam et Hecaten ut ab aliis sic etiam ab Aeschylo putari. Itaque ad Dianam etiam frg. 386 refert Klausenius (l. l.). Cf. Wilamowitz. (Herm. 21 p. 609). Nihilominus equidem disiungendas in hac deorum conspectu eas esse putavi et perspicuitatis causa et maxime, quia hoc frg. 386 ad Theocriti locum (2, 36) a scholiasta refertur, ubi aperte agitur de Hecate *τριμόρφῳ*, quam a Diana quodammodo secernendam esse Welckerus (Gr. Götterl. II p. 398 sq., praec. p. 404) et Preller.-Robert. (Gr. myth. I p. 321 sq.) demonstrant; unde coniciendum est etiam Aeschyli illa verba ad hanc triformem magorum Hecaten pertinere.

15. Ἐνυώ, Φόβος.

§ 26. De Phobo et Enyo hoc unum apud Aeschylum invenitur, quod una cum Marte invocantur a bellatoribus iureiurando se obstringentibus Sept. 45. Ibidem *Φόβος φιλαίματος* dicitur.

16. *Πειθώ, Πόθος, Ἁρμονία.*

§ 27. Matris *Ἀφροδίτης* sociae et comites sunt *Πόθος*, *Πειθώ*, *Ἁρμονία* Supp. 1049 sq.[1] De Potho praeterea nihil exstat apud Aeschylum neque de Harmonia quidquam praeter hoc, quod ibi legimus: *δέδοται δ' Ἁρμονίᾳ μοῖρ' Ἀφροδίτας ψεδυραὶ τρίβοι τ' ἐρώτων.*

Pluribus locis *Πειθώ* commemoratur. Qui omnes eam ostendunt deam persuadendi. Appellatur *θέλκτωρ* Supp. 1050, *δολία* Ch. 722. Nihil ei negari potest, Supp. 1050; solum deorum *θάνατον* superare non potest, frg. 156. Invocatur, ut persuasiones bene succedant, a Minerva Eum. 886 et a choro pro Oreste preces faciente Ch. 722, gratiasque ei agit Minerva (*στέργω ὄμματα Πειθοῦς κτλ.*) postquam vicit persuadendo, Eum. 971.

Adnot. 1) Harmonia quamquam disertis verbis non dicitur filia Veneris esse et comes, respecto tamen sententiarum conexu videri sic Aeschylo nemo negabit.

17. *Μοῦσαι.*

§ 28. Musae deae nunquam apud Aeschylum commemorantur. Namque unus locus ubi tradita lectio est *μοῦσαι θεαί τ'*, Supp. 703, aperte corruptus est et sine dubio recte ita emendatus ab Hermanno, ut *μοῦσα* cum significatione appellativa 'cantus' legatur. Idem significat *μοῦσα* Eum. 308.

18. *Ἀσκληπιός.*

§ 29. Memoratur exstinctum esse a Iove *τὸν ὀρθοδαῆ τῶν φθιμένων ἀνάγειν,* quod ad Aesculapium fulmine percussum pertinere apertum est, Ag. 1007 sq.[1]

Adnot. 1) Verba non integra sunt, sed de sensu loci nulla dubitatio.

19. *Ἥλιος*[1].

§ 30. Filiae Solis *Ἡλιάδες* nomen praebuerunt fabulae Aeschyleae nobis perditae. Cuius argumentum quin in Phaëthontis temeritate luctuque sororum versatum sit, dubitari vix potest. Titul. frg. 65 b. Certe Eridanus fluvius in hac fabula exstabat, frg. 65 b, nec repugnant reliqua fragmenta tali argumento[2]. Filia Solis etiam Luna ab Aeschylo dicta esse traditur, frg. 443.

De **natura** Solis hoc praeter cetera praedicatur, ab eo omnia conspici posse, Ag. 637, Ch. 983, Prom. 91, frg. 192. Sic etiam *πατήρ* appellatur ab Oreste (qui testem eum sibi futurum esse confidit) Ch. 982. *Ὁ τρέφων χθονὸς φύσιν* Sol est Ag. 637. De cotidiano Solis itinere Aeschylus haec profert: *αἰεὶ* (i. e. cotidie) Sol corpus suum immortale fessosque equos calida lavatione recreat in lacu Aethiopico, frg. 192. Eodem sine dubio pertinet quod legimus Prom. 834 *Ἡλίου πηγαί*. Noctu autem in poculo a Vulcano facto per Oceanum ad orientem revehitur, frg. 66.

Imploratur, ut auxilium ferat, Sol vel potius eius *αὐγαὶ σωτήριοι* a Danaidibus Supp. 219[3].

Quod ibidem legimus *Ζηνὸς ὄρνιν* recte de Sole explicare videtur scholiastes.

Memorabile denique est, quod Sol est deus Persarum Pers. 235[4].

Adnot. 1) Cf. Klausen.. theol. p. 121 sq.

2) Amplius de hoc disseruerunt Welckerus (tril. p. 566 sq.) et Hermannus (opp. III, p. 130 sq.). Cf. etiam Nauckium, Ahrensium, Dindorfium ad frgg., Robertum in Herm. vol. XVIII p. 439, Wilamowitzium ibid. p. 427, Knaackium, quaestiones Phaetonteae, p. 17 sq.

3) Nihil haec omnia, quae de Solis natura apud Aeschylum inveniuntur, nisi allegoricam quamdam veri solis divina specie induti imaginem ostendunt.

4) Certe non sine causa Persarum *ἄναξ* ab Aeschylo Sol significatur. Cf. § 14 adn. 8. Ibidem vide de frg. 20.

20. *Σελήνη.*

§ 31. Lunam Solis filiam dictam esse accepimus, frg. 443. Praeterea non commemoratur in reliquiis Aeschyleis.

21. *Ἠώς, Ἡμέρα.*

§ 32. Aurora Memnonis mater est, frg. 276. In scenam procedebat in Psychostasia; Iovi pro filii vita supplicat et postea mortui filii corpus surripit, frg. 276. *Κισσία*, i. e. Susiana, illa dicitur frg. 279[1].

Ἡμέραν cum eandem cum Aurora ab Aeschylo creditam esse verisimile sit[2], hic referam quod unum de hac mentione dignum est Aeschyleum. Vocatur *Ἡμέρα λευκόπωλος* Pers. 389.

Ceterum quod de eius surrectione illic dicitur nihil fere est nisi figura allegorica.

Adnot. 1) Quod ita accipiendum esse puto, sacram eius dici illam, ut orientis, urbem sive regionem, unde etiam filius eius Troiam venit. Non opus esse censeo explicatione tam alte repetita, qualis Welckero placet (ep. Cycl. p. 211) „non agi de Aurora sed metaphorice ipsam terram Κισσίαν 'matrem' ab Aeschylo dici". Cf. § 96 c. adnot. 2.

2) Vide Prellerum, myth. Gr.[3] I, p. 343.

22. Reliqua visa caelestia, Αἰθήρ, sidera, venti.

§ 33. *Αἰθήρ* bis a Prometheo invocatur, ut testis ei sit immerito patienti Prom. 88, ubi *δῖος*, et Prom. 1126, ubi *πάντων κοινὸν φάος εἱλίσσων*[1] epitheton ei est. Sed uterque locus eiusmodi est, ut de divina illius natura quid Aeschylus putaverit sive intellegi voluerit, perspici non possit[2].

Sidera. De sideribus, quod quidem ad mythologiam pertineat, hoc unum Aeschyleum[3] exstat, quod Athenaeus affert: dicuntur Pleiades[4] '*Πελειάδες*', septem filiae Atlantis, quae patris laborem deplorant, frg. 298. Maia, Iovis uxor, Mercurii mater, nominatur frg. 387.

Venti. In universum venti *ταχύπτεροι πνοαί* invocantur a Prometheo ut testes, sed ita, ut admodum dubium sit, num deos eos illic intellegi Aeschylus voluerit, Prom. 88. — De Zephyro vide § 77 adn. 1. — De uno tantummodo ventorum singularia exstant, Borea. Partes enim agebat Boreas in fabula deperdita 'Orithyia', cuius argumentum praecipue notus ille Orithyiae raptus videtur fuisse, frg. 280[5]. Illic Boreas ipse vires suas praedicat. Monet, ut custodiant homines foci ignem. Nam facile sibi esse totam comburere domum una scintilla deprehensa cet., frg. 280. Etiam *αὐλητήν* eum dixisse illic videtur Aeschylus ac demersis eum maxillis mare eruere, frg. 280. Etiam certam Boreae sedem Aeschylus statuit, quamquam ubi terrarum illam putarit non servatum est, frg. 195.

Adnot. 1) De hoc epitheto vide Schoemannum ad h. v.

2) Quin etiam uterque locus eiusmodi est, ut appellativa quoque, ut ita dicam, vox *αἰθήρ* intellegi liceat. Nos quoque Christiani ita dicere possumus per allegoriam. Nulla igitur causa est, cur cum

H. L. Ahrensio (Ueber die Göttin Themis, p. 9 sq., p. 11) ex his locis colligamus Aeschylum *Αἰθέρα* Promethei patrem putasse. — Cf. etiam quod idem Aeschylus dixisse fertur: *Ζεύς ἐστιν αἰθήρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ' οὐρανός κτλ.*, frg. 65 a.

3) Commemorantur etiam Pleiades Ag. 817, Sirius Ag. 958; nihil vero significant nisi vera ipsa sidera.

4) *Πλειάδες* Ag. 817.

5) Vide Welcker., tril. p. 564 sq.

23. Deae fatales,

Μοῖραι, Τύχη, Αἶσα, Νέμεσις, Ἀδράστεια[1].

§ 34. De fatalibus numinibus apud Aeschylum haec inveniuntur.

a) *Μοῖραι.* Alias pluralis *Μοῖραι,* alias singularis *Μοῖρα* exstat[2]. *Μοῖραι ματροκασιγνῆται* Furiarum Eum. 963, *παλαιγενεῖς* Eum. 173, *τρίμορφοι* sunt Prom. 532. Una cum Furiis hae *ἀνάγκην* regunt Prom. 531, cui illic Iupiter ipse obnoxius est, cum a Choephoris (v. 305) eaedem invocentur, ut '*Διόθεν*' adiuvent Orestis consilia[3]. *Παντὶ δόμῳ μετάκοινοι, ὀρθονόμοι,* iustitiam parantes, *πάντᾳ τιμιώταται θεῶν* a Furiis dicuntur Eum. 964 sq. Cum omnia ab eis reguntur fata, tum coniugia earum sunt Eum. 959 sq. Invocantur Parcae ab Oceanidibus Prom. 923. Parcas *φθίνεσθαι* Eum. 173 sive *πείθεσθαι* 727 dicitur (ab Eumenidibus Aeschyleis), cum solitus rerum divinarum et humanarum ordo et moderatio videtur turbatus esse[4].

Praeterea singularis *Μοῖρα* saepius apud Aeschylum invenitur, simpliciter ac paene sublata omni personae specie significans simile aliquid Fato Romanorum[5]. Vocatur *διανταία* Eum. 335, *βαρυδότειρα, μογερά* Sept. 962, *κυανέη* in epigrammate Aeschylo adscripto frg. 449. Tribuuntur ei quaecunque accidunt, ut mortes hominum Ch. 909 (ubi de Agamemnonis morte agitur), 910, frg. 449, Ag. 1451, Troiae excidium Ag. 135. Furiae *Μοῖραν* munus suum sibi *ἐπικλῶσαι* dicunt Eum. 335, 395. Sic denique in Eumenidum conclusione Athenienses secundi eventus gratias et Iovi agunt et *Μοίρᾳ* Eum. 1047.

Ipsum autem quod efficiunt *Μοῖραι* (vel *Μοῖρα*) fatum sine dubio ab Aeschylo significatur vocibus *ἀνάγκη, τὸ μόρσιμον, πεπρωμένον* (sive *πεπρωμένος μόρος, πεπρωμένη αἶσα, πέ-*

προωται cet.), quarum unaquaeque apud eum saepenumero deprehenditur[6].

§ 35. *b*) *Τύχη*. Uno tantummodo loco Aeschyleo de Fortuna dea cogitare possumus Ag. 669, ubi allegorice dicitur *Τύχη δὲ σωτὴρ ναυστολοῦσ' ἐφέζετο κτλ.*

c) *Αἶσα* quoque dea uno loco commemoratur Ch. 644, ubi allegorice '*προχαλκεύει Αἶσα φασγανουργός*' dicitur.

d) *Νέμεσις* non exstat nisi frg. 257, ubi Priamus, ut videtur, dicit: *ἡμῶν γε μέντοι Νέμεσίς ἐσθ' ὑπερτέρα.* Ulciscendi igitur eius munus significari videtur.

e) *Ἀδράστεια.* Verbis *οἱ προσκυνοῦντες τὴν Ἀδράστειαν σοφοί* Prometheum superbientem monent Oceanides Prom. 968, ubi dubium est, an Aeschylus eandem eam putaverit ac *Νέμεσιν*[7]. — Sedem *Ἀδραστείας* fuisse apud Berecyntes Aeschylus dixisse fertur frg. 155. Nec vero quidquam de deae natura illic reperimus.

Adnot. 1) Cf. Klausen., theol. p. 36 sq.

2) Similiter *Ἐρινύς* et *Ἐρινύες*; vide § 62.

3) De ratione quae inter Iovem et *Μοῖραν* intercedit vide § 1 adn. 6 et § 3 adn. 14. — De *ἀνάγκῃ* vide paulo infra.

4) Loco priore Furiae queruntur, quod Apollo Orestem tuetur, posteriore eidem deo obiciunt, vino cum Parcas commovisse, ut immortalem facerent Pheretem. Cf. § 13 adn. 4.

5) Cf. Keckium (der theol. Charakt. des Zeus in Aesch. Prom., p. 14), qui „manifesto non esse personam *Μοῖραν* apud Aeschylum" censet, bene autem eam explicat ut „eam vim qua certis datis condicionibus certa consequuntur".

6) Accuratius quid horum vocabulorum quodque significet Klausenius (l. l. p. 46 sq.) explicare conatur. — Loci, qui non pauci sunt, congesti sunt a Dindorfio in lex. Aesch. s. vv. *ἀν.*, *μόρσ.*, *πεπ.*

7) Ut Weckleinio videtur.

Cetera propediem edentur in Diss. Hal. vol. IX.

VITA.

Wolframus Maximilianus Henricus Kausche natus sum Brunsvigae a. d. IX Cal. Novembr. a. h. s. LXIV, patre Georgio mercatore, matre Elisabetha e gente Wolfram, quos superstites veneror. Fidei addictus sum evangelicae. Primis litterarum elementis imbutus gymnasia frequentavi primum Brunsvigae Martino-Catharineum, deinde Stetini, quo parentes mei transmigraverunt, Marianum. Maturitatis testimonium adeptus vere anni h. s. LXXXIII universitatem adii Halensem, ut studiis operam darem et philologicis et historicis. Inde autumno insequentis anni Berolinum me contuli. Cum ibi per bis sex menses scholas audivissem, Halas redii, ut iisdem studiis incumberem. Vere autem anni LXXXVII h. s. parentibus morem gerens denuo Halis discessi, ut in praedio aliquo pueros litterarum elementis instruerem. Docuerunt me vv. ill.: Aegidi, Bresslau, Collitz, E. Curtius, Dittenberger, G. Droysen, Dümmler, Erdmann, Gosche, Haym, Hertzberg, Heydemann, Hiller, Keil, Kiepert, Alfred Kirchhoff, Maass, Riehm, Joh. Schmidt, Schum, Strack, Stumpf, de Treitschke, Uphues, Vahlen, Vaihinger, Wattenbach, Zacher. Seminarii philologici Halensis docentibus Keilio, Hillero, Dittenbergero sodalis postremo fui ordinarius, cum ante extraordinarius iisdem et proseminarii exercitationibus interfuissem. Praeterea ut interessem exercitationibus, quas instituerunt, historicis Wattenbach, Dümmler, Droysen, philologicis Maass, epigraphicis Collitz benigne permiserunt. Societatum denique suarum philologicarum aditum benevole mihi dederunt Keilius et Hillerus. His viris omnibus qui me docuerunt, maxime Keilio et Hillero optime de me meritis, gratias ago quam maximas semperque habebo.